

ԱՐՇԱԿ ԶՈՊԱՆՅԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՐ ԵՐԿՈՒ ԴԱՐԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆԱԳԾՈՒՄ

ՎԱԶՍԳԱՆ ԱՎԱԳՅԱՆ

Իր բանաստեղծությունների մեծագույն մասը Արշակ Չոպանյանը գրել է գրական գործունեության առաջին երկու տասնամյակներին՝ 1890-1900-ական թթ.: Չոպանյանի բանաստեղծական փորձերին անդրադարձել են ինչպես անցյալում, այնպես էլ համեմատաբար նոր ժամանակներում: Հնարավորին չափ շրջանառելով արդեն ծանոթ նյութը՝ հողվածում հատուկ տեղ է տրվում անվանի գրականագետ Վլադիմիր Կիրակոսյանի «Արևմտահայ բանաստեղծությունը 1890-1907 թթ.» (1985 թ.) մեծարժեք աշխատությանը, որում գրական-պատմական ու տեսական բազմաթիվ հարցադրումների լայն շրջանակում կարևոր տեղ է հատկացվել նաև Ա. Չոպանյանի բանաստեղծական փորձերի քննությանն ու գնահատմանը: Մասնավորապես օգտվելով այս ուսումնասիրությունից՝ հեղինակը ցույց է տալիս, թե ինչ դեր է խաղացել Ա. Չոպանյանը արևմտահայ բանաստեղծական մտքի շարժման մեջ երկու դարերի սահմանագծին: Ճիշտ է, թեև նա իր փորձերով չնվաճեց նոր փուլ նշանավորող լուրջ արժեքներ, սակայն ստեղծագործական նորություններով բերեց բանաստեղծության բոլորովին այլ որակ, որը, լինելով 1890-ական թվականների առաջին կեսի բանաստեղծական որոնումների ամենաբնորոշ արտահայտությունը, դարձավ նաև 20-րդ դարամուտի արևմտահայ բանաստեղծության բուռն տեղաշարժերի մեկնարկը:

Բանալի բառեր – Արշակ Չոպանյան, Վլադիմիր Կիրակոսյան, արևմտահայ բանաստեղծություն, 19-րդ դարավերջ, գեղարվեստ, որոնումներ, նորարարություն, ռեալիզմ, համադրություն, գեղագիտություն, ձև, ավանդույթ

Բանաստեղծ Արշակ Չոպանյանը պատկանում է 19-րդ դարավերջին գրական ասպարեզ իջած այն սերնդին, որն իր ստեղծագործությամբ արևմտահայ բանաստեղծության մեջ պայմանավորեց գեղարվեստական մտածողության նոր կերպի ձևավորումն ու զարգացումը¹: Դեռ պատանի՝ նա իր վրա բեռեց արևմտահայ ընթերցասեր հասարակության ուշադրությունը. հետաքրքիր էին ոչ միայն նրա՝ պոլսահայ առաջատար պարբերականներում («Արևելք», «Մասիս», «Հայրենիք») տպագրված գրական-հրապարակախոսական հողվածները, գեղարվեստական թարգմանությունները, այլև դրամատիկական, արձակ և չափածո

¹ Տե՛ս Թու. Ավետիսյան, Արշակ Չոպանյան. կյանքի և ստեղծագործության ուրվագիծ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1997, № 3, էջ 49: Նույնի «Անահիտ» հանդեսը, Եր., 1999, էջ 18:

ստեղծագործությունները: Մասնավորապես իր բանաստեղծությունների մեծագույն մասը նա ստեղծեց գրական գործունեության առաջին երկու տասնամյակներին՝ 1890-1900-ական թթ.²:

1891 թ. վերջալույսին՝ տասնինը տարեկանում, Ա. Չոպանյանը հրապարակեց «Արշալոյսի ձայներ» անդրանիկ գրքույկը, որի մեջ ընդգրկված էին նախկինում հրատարակված նրա գործերից մի քանիսը, ինչպես նաև դեռևս անտիպ չափածո և արձակ բանաստեղծություններ, գրադատական հոդվածներ, իսկ 1892 թ.՝ «Թրթռումներ» խորագրով փոքրիկ ժողովածուն՝ բաղկացած քսանհինգ բանաստեղծությունից³: Չոպանյանի առաջին հատորների կապակցությամբ մամուլում տպագրվեցին ընդարձակ ու փոքրածավալ, նշանակալից, իսկ երբեմն իրենց ասելիքով անկարևոր, մակերեսային, երկրորդային քննադատական հոդվածներ, արտահայտվեցին տարբեր կարծիքներ՝ գորովալից, մերթ շոյալ, հախուռն, չափազանցված ներբողներից ընդհուպ հեղինակի «նորարարական փորձերը» սկզբունքորեն մերժող ու ժխտող⁴: «Արշալոյսի ձայների» վերաբերյալ «Արեւելքում» դրվատական հոդվածներ տպագրեցին Գառնիկ Ֆնտքյանն ու Եղիա Տեմիրճիպաշյանը⁵, «Հայրենիքում»՝ Ա. Արփիարյանը՝ Հրազդան մականվամբ⁶: Գրքի մասին Թիֆլիսի «Արձագանքի» էջերում անստորագիր մի ջերմ գրախոսական տպագրեց նաև Հովհաննես Հովհաննիսյանը⁷: «Թրթռումների» կապակցությամբ գրադատականներով դարձյալ հանդես եկան Գ. Ֆնտքյանն ու Ե. Տեմիրճիպաշյանը. առաջինը՝ «Մասիսում»⁸, երկրորդը՝ «Հայրենիքում»⁹: Ըստ էության նրանք բոլորն էլ որպես դրական առանձնացնում էին Չոպանյանի գրվածքների գեղարվեստականությունը, բերած թարմությունը («ի՛նչ գարուն է որ բուրում է այս գիրքը...»- *Հ. Հովհաննիսյան*), ազնիվ ու նուրբ տրամադրությունները, զգացմունքայնությունն ու հարուստ երևակայությունը, մայրենի ոգուց և բանաստեղծությունից, ինչպես նաև օտար լավագույն ավանդներից առած հատկանիշները: Որպես առավելություն կարևորվում էր նաև գրողի լեզուն, որ ժամանակակից աշխարհաբարն էր. «Պետք է խոստովանիլ որ Չոպանեան ա-

² Տե՛ս **Յու. Ավետիսյան**, Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծության լեզուն, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1991, № 3, էջ 70:

³ Սկսնակ Ա. Չոպանյանի այդ ժողովածուներում տեղ գտած բանաստեղծությունների մի մասի վերլուծությունը տե՛ս **Կ. Դավաթյան**, Արշակ Չոպանյան, Եր., 1987, էջ 40-54:

⁴ Տե՛ս **Վ. Կիրակոսյան**, Արևմտահայ բանաստեղծությունը 1890-1907 թթ., Եր., 1985, էջ 359 (այսուհետև այս գրքից հղումները կտրվեն շարադրանքում՝ փակագծերում նշելով միայն էջը), նաև՝ **Կ. Դավաթյան**, Արշակ Չոպանյան, էջ 358-359, **Յու. Ավետիսյան**, Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծության լեզուն, էջ 78:

⁵ Տե՛ս **Կ. Դավաթյան**, նշվ. աշխ., էջ 40:

⁶ Տե՛ս **Հրազդան**, Օրումս կեանքը. Արշալոյսի ձայներ, «Հայրենիք», 1892, թիւ 123:

⁷ Տե՛ս «Մաստենախօսութիւն», «Արձագանք», Թիֆլիզ, 1892, №3, էջ 3 (Կ. Դավաթյանը իր «Արշակ Չոպանյան» մենագրության մեջ այս հոդվածի տպագրման տարեթիվը հավանաբար շփոթությամբ նշել է 1893-ը (տե՛ս էջ 40): Այդ մասին տե՛ս նաև **Վ. Կիրակոսյան**, Արևմտահայ բանաստեղծությունը 1890-1907 թթ., էջ 9-ի 20-րդ ծանոթագրությունը:

⁸ Տե՛ս **Գ. Յ. Ֆնտքյան**, Երեք բանաստեղծ, «Մասիս», 1892, թիւ 3965, էջ 163:

⁹ Տե՛ս **Կ. Դավաթյան**, նշվ. աշխ., էջ 50-ի 4-րդ ծանոթագրությունը:

մենն աւելի մօտեցած է աշխարհաբարովը ոտանաւոր գրելու գաղափարը»¹⁰, - «Թրթռումների» կապակցությամբ գրում է Գ. Ֆնտքյանը: Եվ իսկապէս, 1870-1880-ականների բանաստեղծության փորձով վավերացված գրաբառախառն աշխարհաբարին 1890-ականների կեսերին Չոպանյանը հակադրեց ժողովրդի խոսակցական լեզվին առավելագույնս մերձեցող գրական մի աշխարհաբար¹¹, որ հետագայում գրաքննադատությունն ու պատմագրությունը նրա պոեզիայի ամենաճանրակշիռ նվաճումներից մեկը պիտի համարեին¹². «Չոպանյանը նորագույն քնարերգության մեջ եղավ առաջիններից մեկը, եթե ոչ առաջինը, որ ըմբռնեց բարբառի ու գրաբարյան լեզվատարրերի օգտագործման գեղարվեստական չափանիշներն ու հնարավորությունները և հանդես եկավ չափածո խոսքում դրանց գործնական իրացմամբ: Ու թէև դա ընդհանրական չդարձավ նրա ամբողջ ստեղծագործության համար, թէև այստեղ երբեմն ըստ հարկի չօգտագործվեցին վերջիններիս ընձեռած արտահայտչական հնարավորությունները, այսուհանդերձ, չոպանյանական փորձը հիմք հանդիսացավ նոր փնտրտուքի և շատ մոտ ապագայում մեծագույնս հարստացավ Ինտրայի, Մեծարենցի, Սիամանթոյի, Դ. Վարուժանի, Վ. Թեքեյանի, Ռ. Սևակի և այլոց բանաստեղծական արվեստով»¹³, - գրում է Յու. Ավետիսյանը: Այո՛, Ա. Չոպանյանը բերեց իրականության բանաստեղծական ընկալման նոր կերպ ու գեղարվեստական վերստեղծման նոր համակարգ¹⁴:

Իրենց դիտարկումներում քննադատաները անում են նաև դիտողություններ. օրինակ, Ա. Արփիարյանը գրում է. «...կը փափաքէի որ նկարագրութիւններուն մէջ ամենաճարտար լուսանկարիչ մը ըլլալու տեղ, ըլլար ամենաճարտար պատկերահան մը»¹⁵: Իսկ Ֆնտքյանը «Թրթռումներ» ժողովածուում «Անուրջ» և «Ատէ բայց մի մոռնար զիս» «ինքնեկ, ինքնազգաց» քնարական կերտվածքների կողքին տեսնում է գործեր, որոնք չունեն անհրաժեշտ անկեղծություն, իրենց ձևի նորարարությամբ մի տեսակ բռնազբոսիկ են. «Գովելի են անշուշտ Չօպանեանի ջանքերը՝ մեր մէջ մշակելու օտար բանաստեղծութեան այնքան տարբեր ձևեր, բայց վերջապէս «ճարտարութեան ճգունք» չեն ադունք»¹⁶, - հարցնում է քննադատը:

Երիտասարդ Չոպանյանի գրական-պոետական սկիզբը նշանավո-

¹⁰ Գ. Յ. Ֆնտքյան, նշվ. աշխ., էջ 163:

¹¹ Տե՛ս նաև Յու. Ավետիսյան, Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծության լեզուն, էջ 73-74:

¹² Տե՛ս Վ. Կիրակոսյան, Ռեալիզմի սկզբնավորումը արևմտահայ պոեզիայում, «Սովետական գրականություն», Եր., 1976, № 8, էջ 143: Կ. Դալլաքյանը իր մենագրության մեջ այս հոդվածի համարը հավանաբար դարձյալ շփոթությամբ նշել է № 3 (տե՛ս նշվ. աշխ., էջ 44):

¹³ Յու. Ավետիսյան, Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծության լեզուն, էջ 75:

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 77:

¹⁵ Հրագրան, նշվ. աշխ.: Մեկ այլ գրախոս՝ «Ասպետ» ստորագրությամբ, կարճատև մի հոդվածում նույն տեսանկյունից, սակայն առավել հանազամանորեն է բնութագրում Չոպանյանի «Թրթռումներ» ժողովածուն, տե՛ս «Թրթռումներ», «Հայրենիք», 1892, թիւ 180:

¹⁶ Գ. Յ. Ֆնտքյան, էջ 163:

րող գործերին գնահատության էջեր է նվիրել նաև Կարլեն Դավլաբյանը իր «Արշակ Չոպանյան: Կյանքը և գործը» մեծարժեք մենագրության մեջ: Անդրադառնալով և հակիրճ վերլուծելով Չոպանյանի հիշյալ ժողովածուների քնարական կերտվածքներից մի քանիսը՝ նա ցույց է տալիս դրանց գաղափարական շերտերը, հակումները, ապրումների մակընթացությունը՝ «Թրթռումների» կապակցությամբ մասնավորապես նկատելով, որ ժողովածուի կարևոր արժանիքը իր ժամանակաշրջանի շահերի տեսանկյունից այն էր, որ Չոպանյանը չափածոյի մեջ հաջողությամբ օգտագործել է աշխարհաբար արձակ լեզուն¹⁷, մի բան, որ, ինչպես տեսանք, արդեն նկատվել էր: Գրականագիտությանը ծանոթ էր նաև Դավլաբյանի այն դիտարկումը, թե Չոպանյանը իր առաջին իսկ գործերով ձգտել, գնացել է ռեալիզմի ոլորտը: Հարաբերական տարբերակում դնելով գրողի՝ քնարական և էպիկական տարրեր պարունակող գործերի միջև՝ նա գրում է. «Գուցեն պայմանական կլինի այդ սահմանազատումը, բայց մնում է այն տպավորությունը, թե քնական ստեղծագործություններում գործ ունենք ռոմանտիզմին հրաժեշտ տված, բայց նոր ուղու վրա դեռ խարխափող բանաստեղծի, իսկ էպիկական գործերում՝ արդեն հստակորեն դեպի ռեալիզմ գնացող գրողի հետ»¹⁸:

Այս կապակցությամբ ուշագրավ է նաև Գառնիկ Ստեփանյանի գնահատականը. «Որպես ակնավոր գրող նա (Ա. Չոպանյանը- Վ. Ա.) արժանի տեղ ունի ութսունական թվականների արևմտահայ ռեալիստական գրական շարժման մեջ...»¹⁹:

Ա. Չոպանյանի բանաստեղծության ռեալիստական բնույթի գնահատման տեսակետից չափազանց շահեկան է Վ. Կիրակոսյանի «Ռեալիզմի սկզբնավորումը արևմտահայ պոեզիայում» հոդվածը, որն իր մենագրության տողատակերից մեկում ընդամենը վկայում է Կ. Դավլաբյանը: Հարցի առնչությամբ Վ. Կիրակոսյանը նախ նկատում է. «Արևմտահայ գրականության պատմագրությունը, հանձին Օշականի, ժամանակին արձանագրել է. «Չոպանյանեն հետո մեր ռոմանտիկ բանաստեղծությունը... անկարելի դարձավ»²⁰, ապա տեսական խորիմացությամբ հիմնավորում. «...Չոպանյանի՝ պոեզիան էր պատկանում գալիքին՝ իբրև ներքին միտում, իբրև գեղարվեստական ձգտում: Անկասկած էր, որ պոեզիան մուտք է գործել ռեալիստական վերանորոգման բուն ոլորտը և, երբեմն տարամետ ուղղություններով, ձգտում է յուրացնել ռեալիզմի էսթետիկական տեսականորեն ու գործնականում: Եվ եթե հեշտ չէր ռեալիզմի՝ իբրև մտայնության հաստատումը ժամանակի աշխարհայեցողության ու հոգեբանության մեջ, ապա առավել ևս դժվար էր յուրացնել ռեալիստական գեղարվեստական մտածողության բարդ հա-

¹⁷ Տե՛ս Կ. Դավլաբյան, նշվ. աշխ., էջ 51:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 44:

¹⁹ Գ. Ստեփանյան, Արշակ Չոպանյան (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), «Պատմաբանասիրական հանդես», Եր., 1972, № 3, էջ 129:

²⁰ Վ. Կիրակոսյան, Ռեալիզմի սկզբնավորումը արևմտահայ պոեզիայում, էջ 139:

մակարգը ստեղծագործական պրակտիկայում, մանավանդ, երբ խոսքը վերաբերում էր քնարերգությանը: Այս տեսակետից արևմտահայ պոեզիայի պատմության մեջ իսկապես անփոխարինելի է Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծական ժառանգությունը»²¹:

Երիտասարդ Չոպանյանի առաջին ոտանավորները՝ իրենց բազմատարր տաղաչափությամբ ու բանաստեղծական ձևերի նրբագեղ պերճությամբ, որքան էլ յուրացված գերազանցապես ֆրանսիական պոեզիայի նվաճումներից, ունեն զգալի անմիջականություն. նրա ստեղծագործություններում ամեն ինչ թե՛ բնապատկերը, որ ձեռք բերեց ինքնուրույն թեմայի նշանակություն (264), թե՛ սիրո բուռն տենչանքը և հուսախաբությունը, թե՛ վիշտն ու հրճվանքը, հասկանալի է ու հուզիչ, կենդանի ու արտահայտիչ: Նույն ավանդական թեմաներն են, սակայն չափածո խոսքի թարմությամբ, նուրբ ճաշակով հորինված, երբեմն, հարկավ, տարօրինակ ու արտառոց, պատկերավոր մտածողության բաղադրիչների անսովոր համադրություններով ու «ոչ բանաստեղծական» միջոցներով, որ շատերին ընդունելի և հասկանալի չէին²², սակայն իր ներաշխարհով, զգացմունքների, ապրումների ու կրքերի բազմազանությամբ Չոպանյանի քնարական հերոսը դուրս չէր իրականությունից. դեռ հակառակը, նա ուներ հոգեբանական որոշություն, կենդանի դիմագիծ, կենսական հավաստիություն:

Ճիշտ է, Չոպանյանը պոեզիայի բնագավառում չստեղծեց նշանակալից արժեքներ, և «իբրև բանաստեղծ,- ինչպես գրում է Հ. Թամրազյանը,- մեծապես զիջում էր և՛ մեծ նախորդներին, և՛ մեծ հետնորդներին»²³, սակայն նա հայտնաբերեց գեղագիտական այն հայեցակետը, որը ինչ-որ իմաստով ծրագրային նշանակություն էր ունենալու եկողների համար: Այս դեպքում կարծեք քիչ էական է դառնում՝ հասա՞վ նա նշանակալից հաջողությունների, թե՛ ոչ. առավել կարևորը, կարծում ենք, բանաստեղծական նոր մտածողության հայտնաբերումն էր, քնարական աշխարհընկալման այն կերպի ձևավարումը, որ պետք է ավելի բարձր որակի հասներ հաջորդների մոտ, ստանար ավանդույթի ուժ՝ անցնելով զարգացման հետագա փուլերին: «Մեր նոր բանաստեղծութեան պատմութիւնը, շրջափոխութիւնը ոչ ոքի այնքան բան կը պարտին որքան Արշակ Չոպանեանին»²⁴, - գրում է այնքան դժվարահաճ Հ. Օշականը:

Այս հարցերը առանձնակի ուշադրության են արժանացել Վ. Կիրակոսյանի «Արևմտահայ բանաստեղծությունը 1890-1907 թթ.» բարձրարժեք աշխատության մեջ, որում երիտասարդ Չոպանյանի բանաստեղծական առաջին փորձերի ու դրանց նշանակության վերաբերյալ արվում են այնպիսի խիստ բնութագրական դիտարկումներ, որ պարզապես անհնար է շրջանցել:

²¹ Վ. Կիրակոսյան, Ռեալիզմի սկզբնավորումը արևմտահայ պոեզիայում, էջ 139:

²² Տե՛ս Յու. Ավետիսյան, Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծության լեզուն, էջ 77-78:

²³ Հ. Թամրազյան, Հայ քննադատություն, գիրք Գ, Եր., 1992, էջ 623:

²⁴ Յ. Օշական, Համապատկեր արևմտահայ գրականութեան, հ. 5, Երուսաղեմ, 1952, էջ 258:

Ներկայացնելով արևմտահայ բանաստեղծության զարգացման ընթացքը երկու դարերի սահմանագլխին, որ ուսումնասիրության զլխավոր նպատակն է, հեղինակը գրական-պատմական ու տեսական բազմաթիվ հարցադրումների լայն շրջանակում հատուկ տեղ է հատկացրել նաև Ա. Չոպանյանի բանաստեղծական փորձերի քննությանն ու գնահատմանը: Եվ դա պատահական չէ, քանի որ Չոպանյանն էր դարավերջի տասնամյակի նշանավոր դեմքը²⁵, և նրա ստեղծագործությունն էր նոր՝ հետդուրյանական սերնդի բերած նորությունների, ստեղծագործական որոնումների ամենաբնորոշ արտահայտությունը, որ նոր, ավելի բարձր որակ պետք է առներ Ինտրայի ստեղծագործության մեջ, իսկ ավարտուն համակարգի արժեք ստանալը Մեծարենցի տաղերում, ինչպես նկատում է Վ. Կիրակոսյանը (9):

Ա. Չոպանյանի առաջին ստեղծագործությունների գնահատմամբ, նաև նրա կարծիքների, ասույթների, տեսական դատողությունների ու հարցադրումների, սակայն առավել գեղարվեստական նյութի անկողմնակալ վերլուծության հիման վրա է հիմնականում Վ. Կիրակոսյանը կառուցում իր եզրահանգումները՝ ըստ անհրաժեշտության դրանք լրացնելով դարավերջի գեղարվեստական մտքի ծավալումների շուրջ բանաստեղծ-քննադատի խորհրդածություններով, որոնք միանգամայն սպառիչ բնութագրում են նաև հենց իր՝ Չոպանյանի գեղագիտական որոնումների բովանդակությունը, նրա բանաստեղծական փորձերի գաղափարական պարունակությունն ու բազմաշերտ կառուցվածքը, նաև այդ փորձերին հատուկ գեղարվեստական համադրությունը:

Քանի որ դժվար է մեկ առ մեկ անդրադառնալ գիտնականի՝ Չոպանյանի բանաստեղծություններին տված բոլոր վերլուծություններին, ընդհանրական հակիրճ խոսքով միայն նկատենք, որ մեջբերված բանաստեղծական բազմաթիվ հատվածների օրինակով Վ. Կիրակոսյանը ցույց է տալիս, որ գրողը ձգտել է հայ բանաստեղծության դարավոր ավանդույթները հարստացնել եվրոպական, հատկապես ֆրանսիական գրականության նորագույն ժամանակների գեղարվեստական նվաճումների ու հատկանիշների յուրացմամբ (99), ձգտում, որը, սակայն, նորագույն գրական ուղղությունների՝ մասնավորապես պառնասականների, սիմվոլիստների, իմպրեսիոնիստների գեղագիտության գործնական ընդօրինակման փորձերից այն կողմ գրեթե չի անցել ու դարձել համադրական որակ, ուրեմն, ինչպես գտնում է գրականագետը, չափազանցված է արևմտահայ գրականության որոշ պատմաբանների այն համոզումը, թե Չոպանյանը պառնասական ուղղության հիմնադիրն է մեզանում (9): Իրավացի է Վ. Կիրակոսյանը, որովհետև երբ անկաշկանդ ու առավել ուշադիր ենք կարդում Չոպանյանի բանաստեղծական փորձերը, նրանցում տեսնում ենք այնպիսի ակնառու հատկանիշներ, որոնք ոչնչով չեն առնչվում պառնասական պոեզիային: Բանաստեղծի չափա-

²⁵ Տե՛ս **Գ. Անանյան**, Երկու դարի սահմանագծում, «Գրական թերթ», 1985, № 52, էջ 2:

ծո գործերի համար առավել բնորոշն այն է, որ հետաքրքիր խաչաձևումներով իրար փոխհաջորդում են գեղարվեստական տարբեր մտածողության գծեր: Այս առումով գիտական խորունկ ներթափանցումներով են մեկնաբանված «Ատէ բայց մի մոռնար զիս», «Կովը», «Ասուպներ», «Կապոյտ հնչեակ», «Մեռնիլ», «Երագի մը մէջ...», «Կապը», «Երգը», «Լոգուհիները» (համապատասխանաբար՝ 44-45, 59, 60, 61, 67, 68, 78-79, 80, 87) խորագրերով բանաստեղծությունները և ուրիշներ:

Ա. Չոպանյանը իր ծրագրային հղացումները գլխավորապես իրագործեց՝ հարստացնելով արևմտահայ պոեզիայի ժանրային համակարգը, ձգտեց բանաստեղծական ձևի կատարելության, բարձրացրեց լեզվական մշակույթը, պատկերներին հաղորդեց կառուցվածքային յուրահատկություններ, սակայն, ինչպես նկատում է Վ. Կիրակոսյանը, ձևը վերջիվերջո նրա համար դարձավ ու մնաց ինքնանպատակ (111): Այնուամենայնիվ, պետք է ասել, որ քնարերգության բնագավառում երիտասարդ բանաստեղծի նորարարական փորձերը միայն գեղեցկագիտական նպատակներ չէին հետապնդում, հանգամանք, որ նկատում է նաև ինքը՝ անվանի գրականագետը (64):

Ճիշտ է, Ա. Չոպանյանը երբեք էլ չհրաժարվեց ռոմանտիկական ավանդույթներից՝ բացառիկ գրական-պատմական նշանակություն վերապահելով հատկապես ռոմանտիկական բանաստեղծությանը (363), սակայն նա նորագույն քնարերգության ապագան տեսնում էր առավել լայն տարածության մեջ և այս առումով հատկապես կարևոր նշանակություն էր տալիս ռեալիզմին: Վերջինս նրա համար միջոց էր դուրս գալու ամեն տեսակի սահմանափակություններից, որով էլ պետք է պայմանավորել նրա անկաշկանդ մղումը դեպի եվրոպական գրականության մեջ հայտնի ուղղությունները: Նա անկաշկանդ օգտագործեց գեղարվեստական տարբեր համակարգերի բանաստեղծական հնարքները՝ ընդարձակելով իրականության գեղարվեստական յուրացման շրջանակները: Ա. Չոպանյանը ստեղծեց «բնապաշտության մի նոր որակ, որ, - ինչպես նկատում է Վ. Կիրակոսյանը, - հետագայում զարգանալով ու խորանալով՝ պետք է դառնար դարասկզբի մեր բանաստեղծության մայր երակներից մեկը» (73):

Եթե մի կողմից Չոպանյանը արևմտահայ քնարերգության մեջ տասնամյակների ավանդույթ ունեցող բանաստեղծությունը ազատեց ռոմանտիկական իդեալականացման պայմանականություններից, ապա մյուս կողմից ձգտեց դեպի ժողովրդական բանահյուսությունն ու ազգային հարուստ ավանդույթները: Ժողովրդական գեղարվեստական մտածողության պարզ ձևերը նրա համար դարձան ընդօրինակելի և կիրառելի: Դիպուկ է ասված. «Ինքնաբուխ, բնական զգացմունքի արնելյան կիրքը Ա. Չոպանյանը ենթարկում էր ֆրանսիական մտածողության հղկված կարգ ու կանոնին...» (86):

Մեր ժողովրդական երգերի, խաղիկների ու պատկերամտածո-

դության (85-86), մոտիկ նախորդներից Պ. Դուրյանի (46), ժամանակակիցներից Թովմաս Թերգյանի (35-37, 42), Դանիել Վարուժանի (87-88)) առանձին ստեղծագործությունների հետ ըստ ամենայնի ուշագրավ ու հետաքրքիր համեմատությունները առավել տեսանելի են դարձնում Չոպանյանի բանաստեղծությանը բնորոշ բազմաթիվ առանձնահատկություններ: «Լոգոսիների» վերլուծությամբ, օրինակ, Վ. Կիրակոսյանը ցույց է տալիս, թե ինչպես Գողթան երգերի, նաև միջնադարյան տաղերգության աշխարհիկ ու բնապաշտ ոգու վերակենդանացմամբ Չոպանյանը կանխել է 20-րդ դարի 10-ական թվականների հեթանոսական շարժման ինչ-ինչ միտումներ (88): Չոպանյանի քնարերգության ազգային բանահյուսական նստվածքների մասին խոսելիս Վ. Կիրակոսյանը վկայաբերում է Պիեռ Կիյառի, Էմիլ Վերհառնի գնահատականները, որոնք դարձյալ հաստատում են Չոպանյանի քնարերգության կապը ազգային հարուստ ավանդույթների հետ (86):

Աշխատության մեջ հետաքրքիր են նաև Չոպանյանի՝ արևմտաեվրոպական հեղինակների, մասնավորապես Լկոնտ դը Լիլի (59), Շառլ Բողլերի (68, 79), Թեոֆիլ Գոթիեի (63) գեղարվեստական մտածողության առնչակցություններին վերաբերող տեսական ու գործնական դիտարկումները:

Վ. Կիրակոսյանի խորհրդածությունները Ա. Չոպանյանի բանաստեղծական առաջին փորձերի, գեղարվեստական մտքի ծավալումների շուրջ ավարտվում են այն եզրակացությամբ, որ որքան էլ նա իր նորարարական փորձերով չնվաճեց նոր փուլ նշանավորող լուրջ արժեքներ, սակայն ստեղծագործական իր նորություններով, արվեստի բազմազան լեզվի կիրառությամբ, չկտրվելով ազգային հարուստ ավանդույթներից, բերեց քնարական աշխարհընկալման մի նոր համակարգ (20)²⁶, բանաստեղծության բոլորովին այլ որակ, որը, լինելով 1890-ական թվականների առաջին կեսի բանաստեղծական որոնումների ամենաբնորոշ արտահայտությունը, դարձավ նաև 20-րդ դարամուտի արևմտահայ բանաստեղծության բուռն տեղաշարժերի մեկնարկն ու նախապատմությունը, գրական կյանքի ելակետն ու շարժիչը: Սրանով է պայմանավորված Ա. Չոպանյանի ստեղծագործության բուն արժեքը՝ որպես զարգացման անցումային աստիճան:

Ակներև է, Չոպանյանի բանաստեղծական առաջին փորձերից շատերը այսօր ունեն ճանաչողական արժեք, նրա բազմարդյունք ժառանգության մեջ իրենց նշանակությամբ զբաղեցնում են երկրորդական տեղ և կմնան սոսկ գեղարվեստական զարգացման պատմական շղթայի մեջ, սակայն, ինչպես պատկերավոր գրում է Վ. Կիրակոսյանը, Չոպանյանին ու նրա սերնդակիցներին «վիճակված էր կատարել հողի մեջ նետված սերմի խորհուրդը... անհետանալ ապագա բերքի մեջ մի նոր գոյավիճակի վերադառնալու համար» (100-101):

²⁶ Տե՛ս նաև **Յու. Ավետիսյան**, Արշակ Չոպանյանի բանաստեղծության լեզուն, էջ 77:

ВАЧАГАН АВАГЯН – Поэт Аршак Чобанян на рубеже двух столетий. – Большинство своих стихов Аршак Чобанян написал в первые два десятилетия своей литературной деятельности, в 1890-1900 гг. Поэтический опыт Чобаняна был анализирован как в прошлом, так и в настоящее время. Максимально используя уже знакомый материал, в статье особое место отводится ценному исследованию известного литературоведа Владимира Киракосяна «Западноармянская поэзия 1890-1907 гг.» (1985), в котором в широком кругу многочисленных литературно-исторических и теоретических вопросов особое место уделено рассмотрению и оценке поэтического опыта Чобаняна. В частности, используя это исследование, автор показывает роль А. Чобаняна в развитии западноармянской поэтической мысли на рубеже двух столетий. Хотя своими экспериментами он не имел серьезных достижений, знаменующих новый этап, однако эти творческие поиски привнесли совершенно иное качество поэзии, которая, являясь наиболее характерным выражением поэтических исканий первой половины 1890-х годов, стала началом активных процессов в западноармянской поэзии.

Ключевые слова: *Аршак Чобанян, Владимир Киракосян, западноармянская поэзия, конец 19-го века, искусство, поиски, новаторство, реализм, сочетание, эстетика, форма, традиция*

VACHAGAN AVAGYAN – Poet Arshag Tchobanian on the Border of Two Centuries. – Most of his poems Arshag Tchobanian has written during the first two decades of his literary activity - in 1890-1900. Tchobanian's poetic experiments have been studied both in the past and in relatively new times. Presenting the already familiar material as much as possible, the article gives a special place to the valuable work "Western Armenian Poetry in 1890-1907" (1985) by famous literature specialist Vladimir Kirakosyan, where a broad analysis and evaluation of Arshag Tchobanian's poetic experiments is done. In particular, using this study, current paper's author shows what role Tchobanian played in Western Armenian poetry on the border of two centuries. Although he did not gain serious achievements marking a new stage with his experiments, his creative novelties brought a completely different quality of poetry, which, being the most characteristic expression of the poetic searches of the first half of the 1890s became a start of active movements in Western Armenian poetry in the beginning of the 20th century.

Key words: *Arshag Tchobanian, Vladimir Kirakosyan, Armenian-Armenian poetry, late 19th century, art, searches, innovation, realism, combination, aesthetics, form, tradition*